

Klockaren 4 2004

Anders Wikström

Rapport Arkeologisk förundersökning

Klockaren 4 2004

Anders Wikström

Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 20

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna

sigtunamuseum@sigtuna.se
www.sigtuna.se/museer

Produktion: Sigtuna Museum

© Text: Anders Wikström
© Kartor: Anders Wikström
© Foto: Anders Wikström
© Formgivning: Jacques Vincent
© Original: Anders Wikström

Tryck : Sigtuna 2004

ISSN : 1401-4645
ISBN : 91-975066-6-4

Innehåll

Inledning	5
Resultat	5
<i>Beskrivning av kulturlager</i>	
Arkeologiska undersökningar i kvarteret Klockaren	9
<i>Bevarandesituation</i>	
Slutsats	12
Administrativa uppgifter	14
Fyndlista	15

Orienteringskarta med schaktets placering i staden.

Inledning

I samband med grundrenoveringsarbeten i kvarteret Klockaren 4, Sigtuna, utfördes en arkeologisk förundersökning. Uppdragsgivare var Byggnadsfirman Leif Kjellander AB.

Utöver renovering av grunden byttes också el-, vatten- och avloppsservice samt schaktades för en anslutning till dagvattenledning i Jakobs gränd. I huvudsak bedrevs schaktningsarbete i redan befintligt frischakt runt byggnaden. För anslutning till dagvattenledning i Jakobs gränd krävdes schaktning i orörd mark, som dock begränsades p g a en nedsänkt garageinfart.

Kvarteret Klockaren 4 ligger i den östra delen av det fornlämningskyddade området Svarta jorden i Sigtuna (RAÄ 195). Den antikvariska verksamheten har varit förhållandevis liten i området, vilket innebär att vår kännedom om kulturlagens förekomst och omfattning är ganska ringa. Baserat på resultaten från arkeologiska undersökningar i närheten förväntades kulturlager påträffas. Hur djupt de eventuella kulturlagren skulle ligga var dock osäkert. Enligt en arkeologisk observation av en grav på granntomten, Klockaren 3, kunde också eventuella gravar påträffas.

Eftersom det råder oklarhet kring kulturlagens omfattning i området var det viktigt att få reda på kulturlagens tjocklek och utseende. Den arkeologiska förundersökningen utfördes som en schaktningsövervakning för att tillse att inga kulturlager eller gravar kom till skada och genom en dokumentation av kulturlagens djup.

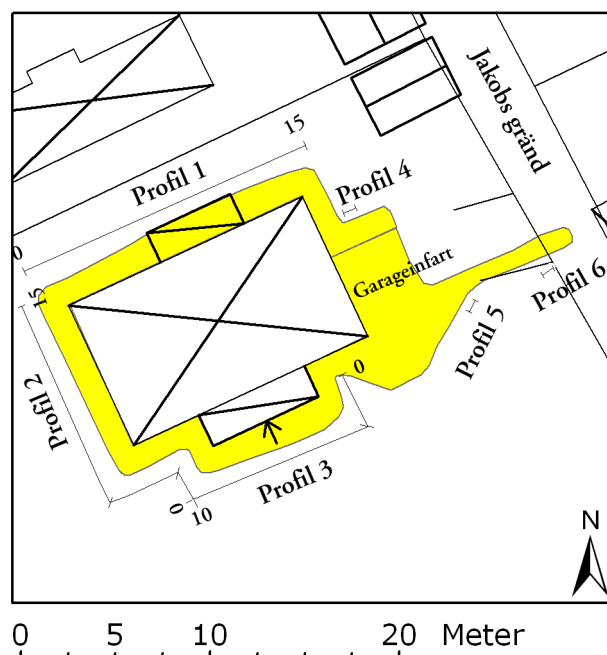
Resultat

Fastigheten Klockaren 4 består av tre byggnader, ett bostadshus i 1 ½ plan byggt 1935, ett uthus byggt 1936 och en rödfärgad timrad byggnad som flyttats hit från Dalarna 1935 (Bevarande- och förnyelseplan för Sigtuna s 130). De nu aktuella schakten gjordes i befintliga frischakt runt bostadshusets källare. I samband med ledningsdragningen till Jakobs gränd grävdes ett helt nytt schakt. En stor del av denna sträcka var redan omrörd, dels p g a en garageinfart till bostadshusets källare, dels ledningsdragningar i Jakobs gränd.

Schaktens totala längd uppgick till ca 50 meter och djupet var mellan 1,5 och 2 meter. Schaktens väggar dokumenterades i sex profiler; profil 1 mot norr, profil 2 mot väster och profil 3 mot söder, samt profil 4-6 i schaktet mot Jakobs gränd (figur 1).

Kulturlager påträffades runt hela byggnaden och var som tjockast mot söder, ca 0,7 meter (profil 3). Mot norr och öster tunnades kulturlagren ut till mellan 0,1 och 0,3 meter (profil 1, 2 och profil 4-6). (Figur 2 och 3)

Det översta lagret bestod i huvudsak av matjord och omrörda massor utan synliga konstruktioner och innehöll främst recent material men även fynd av äldre karaktär (lager 6). Därefter fanns ett ca 0,2 meter tjockt sand- och gruslager som täckte hela ytan (lager 5). Detta lager består sannolikt av schaktmassor från byggnationen av fastigheten 1935 och utgörs till största delen av uppgrävd morän. Det översta matjordslagret och den uppgrävda moränen har sannolikt använts som utfyllnadsmassor för att jämna till markytan. Det är därför troligt att det översta matjordslagret kan innehålla medeltida fynd, som dock bör betraktas som lösfynd.

Figur 1
Schaktplan med de inmätta profilerna. Skala 1:400

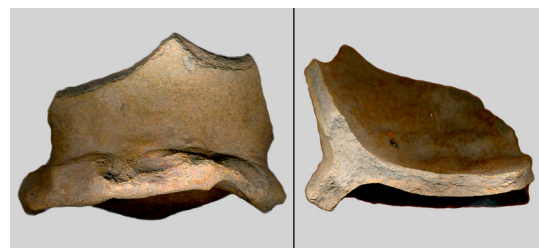
Under dessa schaktmassor fanns ett brunt delvis mycket kompakt lager som innehöll tegel, glas, stengodskeramik (CI och CII) och svartgodskeramik (både AII och BI) (lager 2). Precis ovanpå moränen fanns ett tunt lager som till sin karaktär var mycket svår att skilja från lager 2, men som till stor del saknade tegel (lager 3).

Dateringen av kulturlagren bör vara från tidigast början av 1100-talet men kan säkerligen sträcka sig ända fram till modern tid. Förekomst av yngre svartgods (BI) och slavisk keramik (AII) tyder på en tidigmedeltida datering. Förekomst av tegel och stengods (CI) tyder på en hög- och senmedeltida datering. Slutligen påträffades också yngre rödgods (ej tillvarataget) som förekommer under modern tid. Dateringsproblemet beror till stor del på att kulturlagren var mycket uttorkade och kompakta. Inget organiskt material förekom, för-

utom djurben. Detta innebar att kulturlagren var starkt komprimerade med nästan obefintliga kulturlagerskiljen och därmed mycket svåra att datera och tolka. Som hjälp har därför resultaten från en undersökning i Klockargränd, 1992, använts (figur 4). Vid denna undersökning påträffades sannolikt en sk hallbyggnad med mitthärd på samma nivå som schakten vid den nu aktuella undersökningen. Hallbyggnader med mitthärd brukar normalt påträffas i slutet av en stadsgård. Vid 9 och 10 meter i profil 3 påträffades en ansamling med sten samt ett lager som möjligen kan tolkas som aska. Om detta är rester efter en mitthärd kunde dock inte med säkerhet konstateras. Inga tydliga syllstenar eller syllstensrader påträffades.

Längre norrut tunnar kulturlagren ut markant (figur 3, profil 1 och 2). I profil 3 påträffades även en nedgrävning som möjligen kan tolkas som ett grophus(lager 1). Kulturlagrets innehåll och nedgrävningens storlek tyder på detta. "Grophuset" läge samt att kulturlagren tunnar ut innebär därför sannolikt att de nu aktuella schakten är placerade längst bak på stadsgårdsområdet.

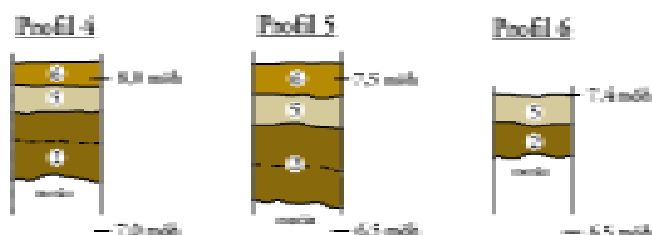
Avsaknaden av kulturlager och förekomsten av gravar i Klockaren 3 torde därmed innebära att stadens bebyggelsegräns går i den nu aktuella undersökta ytan. Kulturlager i form av stadsgårdsbebyggelse fortsätter sannolikt söderut ner mot Stora Malmgatan. Avståndet är ca 30 – 40 meter, vilket är den normala längden på en stadsgård. Resultatet stämmer väl överens med resultat från arkeologiska undersökningar i t ex kvarteret Trädgårdsmästaren 9 och 10 och kvarteret Professorn.

Fyndnummer 7, stengodskeramik (CI), skala 1:2

Beskrivning av kulturlager

1. Brunt relativt "fett" och poröst lager med en hel del större och mindre stenar, djurben och enstaka bitar av kol och keramik av typen svartgods (AII). Lagret saknade tegel.
2. Brunt mot gulbrunt mycket kompakt och "torrt" lager. Innehöll en del mindre stenar, enstaka djurben och en del tegel.
3. Brunt mycket kompakt lager svår att skilja från lager 2, men som till stor del saknade tegel.
4. Gult mot gulbrunt sandligt lager som möjligen innehöll aska. Inga fynd.
5. Påförd grus och sand.
6. Matjord. Påförda massor med främst recenta fynd.

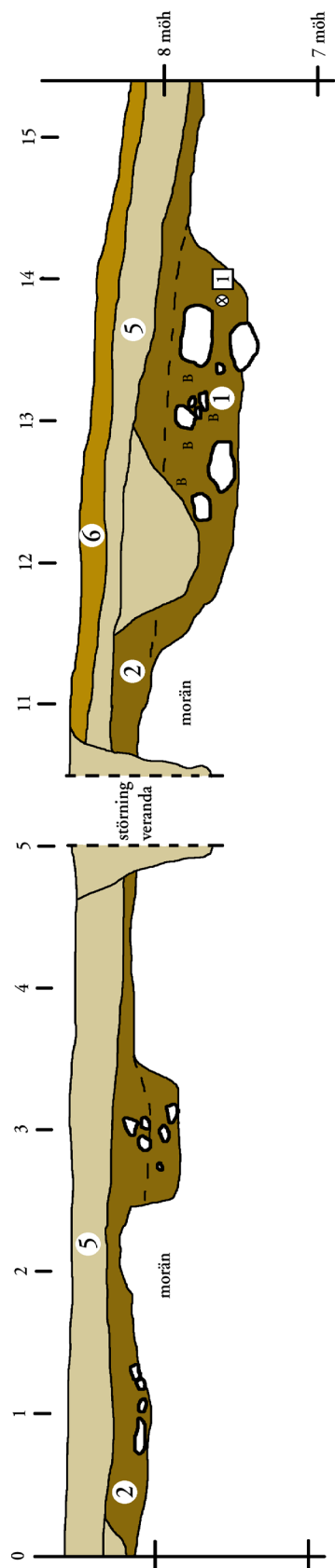

Figur 2
Profil 4 - 6. Skala 1:50

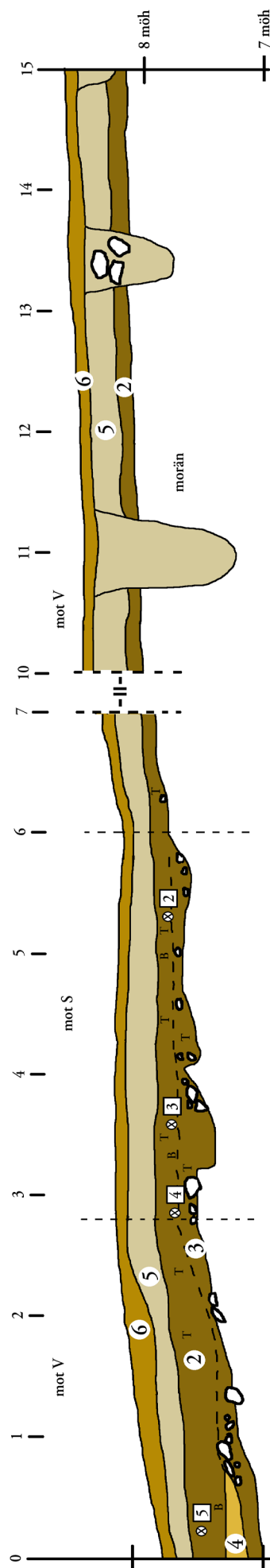
Figur 3

Profil 1-3, skala 1:50. Cirkelar betecknar kulturlager och fyrkanter betecknar fyndnummer (se också fyndlista).

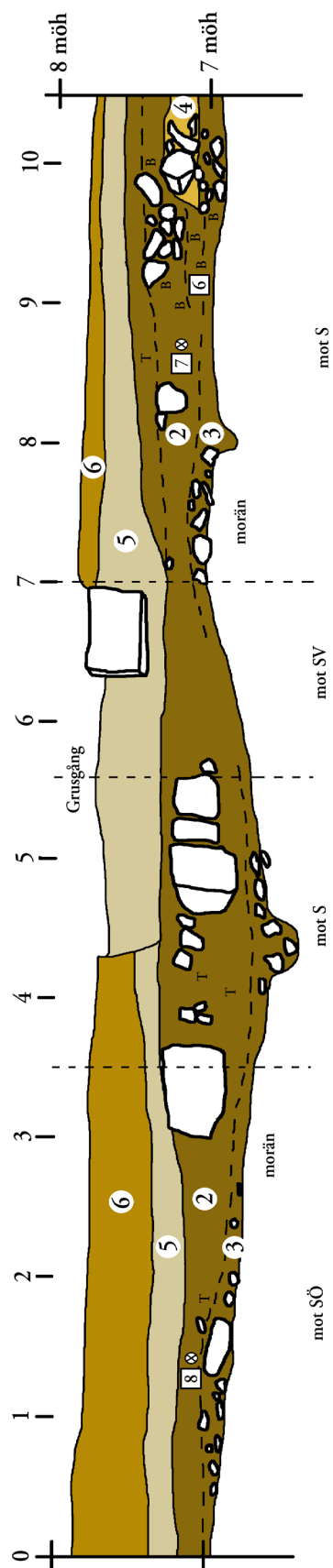
Profil 1 mot N

Profil 2 mot V

Profil 3 mot S

Arkeologiska undersökningar i kvarteret Klockaren

Denna genomgång av utförda arkeologiska undersökningar i kvarteret Klockaren är en översikt för att underlätta vidare studier av resultaten (figur 4), samt är underlag för följande kapitel om bevarandesituationen.

1955 SR 32 Klockaren 3

I samband med markarbeten påträffades en skelettgrav. Den döde hade gravlagts på sidan med huvudet i V. Skelettet var dåligt bevarad och låg i ”jord av mosandskaraktär”. Rester av träkistan samt 13 kistspikar påträffades också. Skelettet befann sig 0,7 m under markytan. På ömse sidor om skelettet ”låg ett smärre antal stenar”. Ytterligare gravar ej synliga i området.

1955 SR 33 Klockaren 3

Undersökningen är en antikvarisk kontroll av ett fundament gjutet i kalkbruk. Fundamentet föreslogs vara ett astronomiskt instrument! Vid en förnyad besiktning 1975 av K. J. Eklund gjordes en ny tolkning. I fastigheten bedrevs i början av 1900-talet krukmakeri. Mitt på gården stod en lerkran, vilken ursprungligen drevs med hästvandring. Den ersattes så småningom av en fotogenmotor. Byggnadslämningen utgör därför sannolikt fundamentet till denna motor. Om det är en sekundär funktion, har dock inte kunnat klarläggas. Oklart läge.

1964 SR 34 Klockaren 5

I samband med byggandet av ålderdomshemmet Klockargården utfördes en förundersökning. Totalt grävdes 3 schakt som var 0,5 m breda, vinkelrätt mot den blivande s-formade byggnaden. Direkt under ”myllan” framkom morän. I ett schakt framkom en 0,6 – 0,8 meter tjock utfyllnad som enbart innehöll recent material som porslin m m. Inga kulturlager eller gravar påträffades.

1985 Klockaren 5 (Klockargården)

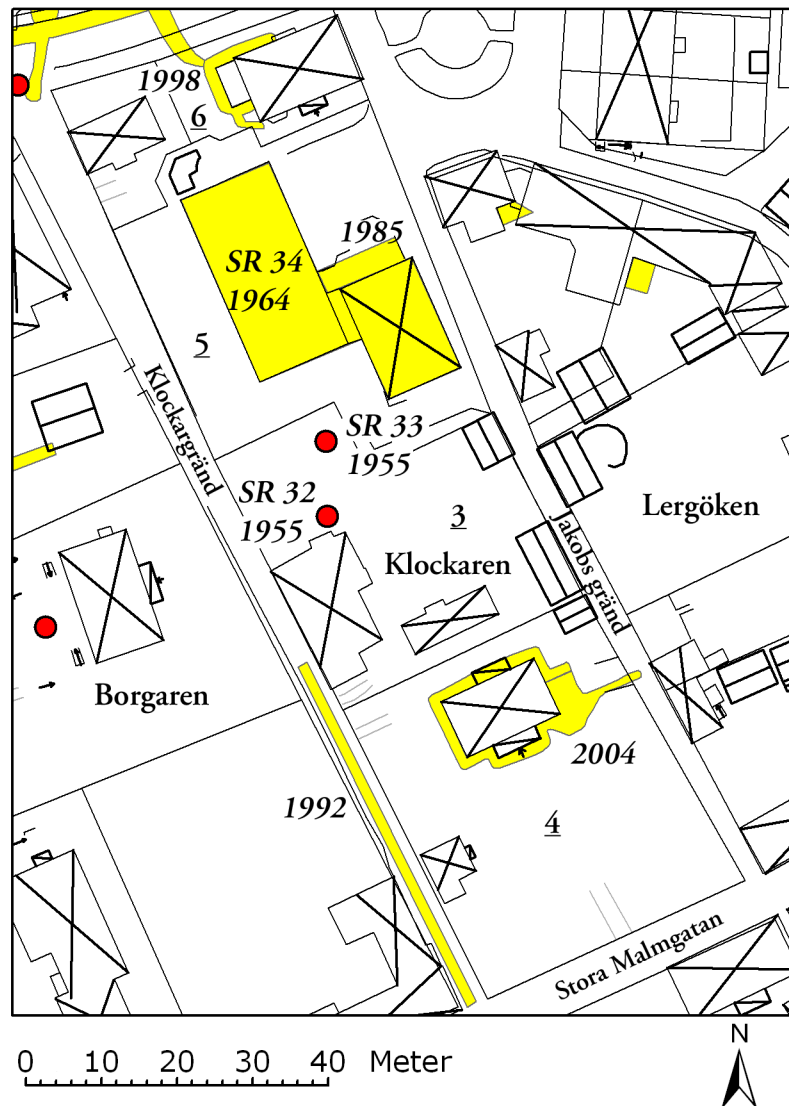
Undersökningen föranleddes av ombyggnad av ålderdomshemmet Klockargården. Avschaktning av en ca 10 m² yta kontrollerades. Under ett ca 0,6 m tjockt matjordslager fanns endast orörd morän.

1992 Klockargränd

Undersökning föranledd av schaktning för ledningsdragning. Från Stora Malmgatan och norrut grävdes ett ca 110 m långt och 1,2 m brett schakt där tidigmedeltida kulturlager framkom inom en sträcka av 51 m. Norr därom var markytan planerad och eventuella gravar bortschaktade. Kulturlagertjockleken var ca 0,4 m och av en komprimerad karaktär. Minst tre bebyggelseskikt kunde urskiljas. I det äldsta skedet fanns stolphus av den typ med lätt svängda långsidor som förekommer under vikingatid. I de övriga skikten påträffades lämningar av byggnader på stensyll. Bland fynden som påträffades kan nämnas: Våggaffel av brons, nyckel av järn, kortlie, nitar och nitbrickor av brons och järn, tidigmedeltida keramik (AIV, AII och BI), vävtyngder av bränd lera, brynen av skiffer, flinta och hornspill.

1998 Klockaren 6

I samband med dräneringsarbeten och ledningsdragning utfördes en antikvarisk kontroll. Inga kulturlager påträffades. Undersökningsområdet ligger i utkanten av det medeltida bebyggelseområdet. De undersökningar som företagits i närheten har visat på mycket tunna kulturlager eller inga alls. Emellertid har det framkommit medeltida skelettgravar både norr och söder om undersökningsområdet, dels i kvarteret Magistern 1 (1992) och Magistern 2 (1998), dels i kvarteret Borgaren 1 och 2 (1924) samt i kvarteret Klockaren 3 (1955). Vid en undersökning i Stora Gatan 1985 alldeles väster om de nu undersökta schakten framkom mycket tunna kulturlager och två eventuella gravar.

Figur 4

Karta med de arkeologiska undersökningar som utförts i kvarteret Klockaren. SR står för Stadsarkeologiskt Register enligt Medeltidsstadens numrering. Skala 1:1000

Bevarandesituation

Kvarteret Klockaren är ca 4 800 m² stort och kulturlagertjockleken varierar mellan ca 0,4 meter i den sydvästra delen längs Klockargränd till ca 0,7 meter vid den nu aktuella undersökningen. Sannolikt är kulturlagren tjockare längre ned mot Stora Malmgatan. Kulturlagrens tjocklek minskar kraftigt österut längs Jakobs gränd. Större delen av kvarteret Klockaren, den norra delen, verkar helt sakna kulturlager. Detta innebär att endast ca 2 000 m² av ytan omfattas av kulturlager, vilket ungefär motsvaras av Klockaren 4 (figur 4). Övriga delar av kvarteret kan möjligen bestå av gravgårdar*, vilket styrks av den funna skelettgraven i Klockaren 3. Sannolikt kan det vara mycket svårt att påträffa eventuella gravar inom området. Resultaten från en arkeologisk undersökning av en kyrkogård i grannkvarteret, Magistern 2 1997, visade att skeletten var mycket kraftigt nedbrutna. I de äldsta gravarna fanns endast tänderna och en mörkfärgning av jorden kvar. Orsaken till detta är sannolikt den väldränerande moränen. Kraftiga nedbrytningsprocesser är sannolikt en orsak till att *inte fler* gravar påträffats i kvarteret Klockaren, *och* att man vid tidigare undersökningar inte har varit medveten om detta.

** Ordet gravgård är en benämning av vikingatida och tidigmedeltida kristna begravningsplatser som inte har haft någon tillhörande kyrkobyggnad.*

I Sigtuna har delar av en gravgård undersökts i kvarteret Nunna 1984-87.

De arkeologiska undersökningar som utförts i samband med exploateringar (inklusive den aktuella undersökningen) omfattar endast ca 650 m², eller 13% av kvarteret. De flesta byggnationer inom kvarteret har inte föregåtts av någon arkeologisk undersökning, vilket innebär att den arkeologiska dokumentationen är knapphändig. Som framgått ovan saknar dock stora delar av kvarteret kulturlager. Den del där det finns kulturlager är endast exploaterad i liten grad, vilket sannolikt innebär att stora delar av kulturlagren fortfarande finns kvar. Det är främst i samband med ledningsdragningen i Klockargränd som en mer väldokumenterad undersökning har bedrivits. Detta har medfört att vår kännedom om denna del av det medeltida Sigtuna är begränsad.

Kulturlagrens nedbrytningsgrad är mycket hög främst på grund av undergrunden som består av väldränerande morän. Kulturlagrens ringa tjocklek har sannolikt också påverkats i negativ riktning. Vid den aktuella undersökningen påträffades inget organiskt material förutom djurben, som även dom var kraftigt nedbrutna. Kulturlagren var också mycket kompakta och lagerskiljen var mycket svåra att se. Förutsättningarna för bättre bevarade kulturlager är sannolikt störst i den södra delen av kvarteret ner mot Stora Malmgatan.

Fyndnummer 1, svartglaserad keramik (AII), skala 1:2

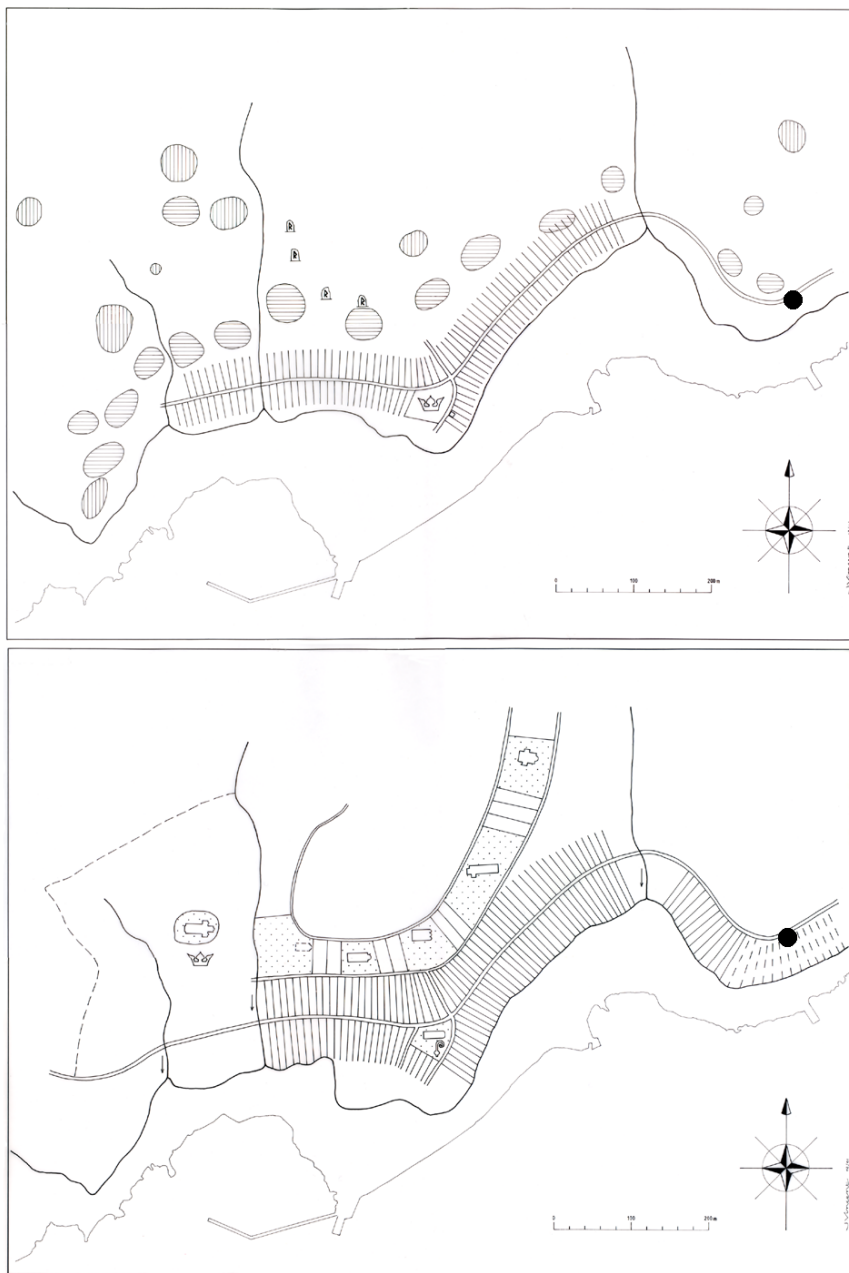
Slutsats

Trots att den arkeologiska förundersökningen i kvarteret Klockaren 4 var mycket begränsad i omfattning gav den goda resultat. Den antikvariska verksamheten har varit förhållandevis låg i området, vilket inneburit att vår kännedom om kulturlagens och Sigtunas utbredning österut under medeltiden är fragmentarisk. Av de totalt ca 350 undersökningar som utförts i Sigtuna sedan sent 1800-tal har endast ett 30-tal gjorts i det område som kallas Malmen (utgörs av kvarteren Granhäcken, Malmgården, Borgaren, Klockaren och Lergöken, samt ytterligare några mindre kvarter och gränder).

Resultat från undersökningar i Malmen samt västerut i kvarteret Guldet visar att det sannolikt sker en förändring av Sigtunas stadsplan under tidig medeltid. Stadsgårdarna i Sigtunas äldsta skede var placerade mellan två bäckar på en sträcka av ca 700 meter. Någon gång under 1000-talet upphör bebyggelsen i den västra delen samtidigt som nya stadsgårdar anläggs österut, i det område som idag utgörs av kvarteren i Malmen (figur 5).

Orsaken till denna förändring av stadsplanen kan sannolikt sättas i samband med en förmodad flytt av kungsgården. Platsen för den äldsta kungsgården antas vara på den yta som idag är Sigtuna Museum, mitt i staden. Under 1000-talets andra hälft byggs sedan på denna plats en träkyrka, som efter ytterligare några tiotal år efterföljs av en stenkyrka. I samband med detta flyttades sannolikt den tidigare kungsgården till en ny, mer upphöjd placering, den kulle där S:t Pers ruin står idag. Stadsgårdarna nedanför höjden avhystes och samtidigt bebyggs ett tidigare obebyggt område österut, dagens Malmen.

Resultaten från den nu aktuella undersökningen bekräftar tidigare resultat, att området kring Malmen bebyggs först under 1000-talet. Stadsgårdsbebyggelsens gräns och därmed kulturlagens utbredning mot norr i kvarteret Klockaren kan också närmare bestämmas. Oklarheter kring kulturlagens utbredning mot öster och därmed det medeltida Sigtunas östra gräns kvarstår dock.

Figur 5

Sigtunas stadsplan under 1000- och 1100-tal (övre respektive undre bilden). Punkten markerar platsen för den nu aktuella undersökningen i området Malmen. Under mitten av 1000-talet avhyses stadsgårdarna i den västra delen av Sigtuna och flyttas till den östra delen, sannolikt som en följd av att en kungsgård anläggs i det område som idag är kvarteret S:t Per och Guldet.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-04-34004
Uppdragsgivare:	Byggnadsfirman Leif Kjellander AB
Kvarter/område:	Klockaren 4
Socken:	Sigtuna
Landskap:	Uppland
Ek kartblad:	118 21 Sigtuna
Typ av undersökning:	Förundersökning
Fältarbetstid:	augusti 2004
Fältarbetspersonal:	Anders Wikström
Rapportarbete:	Anders Wikström
Dokumentation:	1 schaktplan och 2 profilritningar

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna.

tel.: 08 - 597 838 70, fax.: 08 - 597 838 83.
e-postadress: anders.wikstrom@sigtuna.se

Fyndlista

Fnr	Profil	Lager	Material	Sakord	Undertyp	Antal	Vikt	Anmärkning
1	1	1	Keramik	Kärl	AI	1	159	Del av botten och buk. Ornamenterad med streck. Grovmagrad. Ca 11 mm tjockt gods.
2	2	2	Keramik	Kärl	CI	1	5	Brungult mot gult gods, ej genomsintrat. Litet kärl alt. krus.
3	2	2	Brons	Ring		1	4	
4	2	2	Glas			1	1	Angripet av glaspest
5	2	2	Keramik	Kärl	AI	1	12	Del av mynning och buk. Ornamenterad med streck. Grovmagrad.
6	3	2	Ben	Hantverksspill	Benhantverk	12	101	Hantverksspill sannolikt från kammakeri
7	3	2	Keramik	Kärl	CI	1	67	Del av botten och buk. Ej genomsintrat.
8	3	2	Keramik	Kärl	BI	1	10	Svart gods.
9	4	2	Keramik	Kärl	AI	2	20	Den ena biten ornamenterad med streck. Den andra biten sekundärbränd.

